

HETTYEY ANDRÁS<sup>1</sup>**Új perspektívák a külpolitika elemzésben:  
a szerepelmélet és gyakorlati alkalmazása Németország  
példáján<sup>2</sup>****New Perspectives in Foreign Policy Analysis:  
Germany and the Application of Role Theory****Absztrakt**

*A külpolitika elemzés (FPA – Foreign Policy Analysis) egyik gyümölcsöző ága a szociológia és pszichológia meglátásaira alapozott szerepelmélet-iskola. A szerepelmélet abból indul ki, hogy az államok jól meghatározható és stabil szerepeket játszanak a nemzetközi rendszerben, amelyeknek a forrása belső és külső elvárások. Tanulmányunkban a szerepelmélet történetét és alapfogalmait ismergetjük, majd Németország példáján gyakorlati alkalmazását is bemutatjuk. A német példa azért különösen alkalmas erre, mert az ország rendelkezik egy stabil és elfogadott szereppel, a civil hatalmisággal. A tanulmány célja, hogy a magyar tudományos közönség is megismerkedjen a szerepelmélettel és módszertanával, hogy a magyar külpolitikára is alkalmazni lehessen a meglátásait.*

*Kulcsszavak:* Németország, külpolitika, szerepelmélet, külpolitika elemzés, FPA

**Abstract**

*Role theory has been one of the most fruitful subfields of Foreign Policy Analysis in the last decades. Based on the theoretical and practical underpinnings of sociology and psychology, role theory is founded on the notion that states play well-defined and relatively stable roles in the international system, the origins of which are ego and alter expectations. Our paper reviews the history and the basic concepts of role theory, and then goes on to apply the model to Germany, which has a well-known and accepted role in being a civilian power. The goal of our paper is to present the role theory approach to the Hungarian scholarly community in order to start to apply its methods to the Hungarian foreign policy as well.*

<sup>1</sup> Nemzeti Közszolgálati Egyetem – National University of Public Service. E-mail: [hettyey.andras@uni-nke.hu](mailto:hettyey.andras@uni-nke.hu) ORCID: 0000-0002-9512-2195.

<sup>2</sup> A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

# HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

*Keywords: Germany, foreign policy, role theory, foreign policy analysis*

„Semleges”, „nagyhatalom”, „regionális hatalom”, „kisállam”, „áldozat”, „független”, „agreszor”, „közvetítő”: a nemzetközi politika nyelvezetéhez időtlen idők óta hozzá tartoznak ezek a kifejezések, amelyek szerepeket, szerepfelfogásokat takarnak. Nem véletlenül: az államok ugyanis a nemzetközi rendszerben egy színházhoz hasonlóan jól beazonosítható szerepeket játszanak, tartva magukat a forgatókönyvhez, amelyet részben ők maguk, részben a többi állam elvárása alkotott meg. A szereplők általában a betanult szöveget mondják fel, de bizonyos tényezők együttállása esetén radikálisan új szerepeket vesznek fel. A színpadon ugyan a nagyhatalmak játsszák a fő szerepeket, de mellékszereplőként, statisztaként olykor a kisebb államok is a reflektorfénybe kerülhetnek, még ha csak rövid ideig is. Úgy gondoljuk, hogy a szerepelméletet (*role theory*), mint a külpolitika elemzés (*FPA – Foreign Policy Analysis*) egyik aliskoláját ez a színház-metaphora jellemzi a legjobban.

A szerepelmélet abból indul ki, hogy a nemzetközi rendszer legtöbb állama rendelkezik egy elképzeléssel arról, hogy az adott országnak milyen szerepet kellene játszania a nemzetközi szintéren. Ezt az elképzelést nevezzük szerepfelfogásnak (vagy szerepkoncepciónak). Így vannak államok, amelyek „semlegesként” tekintenek magukra, és külpolitikai döntéseiket ez a felfogás határozza meg. Vannak államok, amelyek szerepkoncepciója a „nagyhatalom”, az ezzel járó határozott és aktív külpolitikával. A skála másik végén vannak „kisállamok”, amelyek korlátozott erőforrásaik miatt nem vállalnak nagy szerepet a nemzetközi rendszer alakításából. A szerepfelfogások általában stabilak, ami hasznossá teszi tanulmányozásukat a külpolitika gyakorlói számára is, hiszen jól előre jelezhetik egy-egy ország várható külpolitikai viselkedését. Ugyanakkor a szerepfelfogás nem mindig tükröződik a szerep végrehajtásában, vagyis a konkrét külpolitikai lépésekben. A szerepelmélet egyik kihívása a retorika és a valóság közötti különbségek felmutatása is.

Írásunk nem titkolt célja a magyar tudományos közösség figyelmének a felhívása a szerepelmélet előnyeire és az ebből fakadó lehetőségekre. Hogyan lehet az, hogy a hasonló erőforrásokkal és képességekkel rendelkező Franciaország és Németország annyira különböző biztonságpolitikát követ? A válasz a szerepelmélet szerint a radikálisan különböző francia és német szerepfelfogásban rejlik. Miért nem közeledett az 1990-es évek Oroszországa a Nyugathoz? A szerepfelfogás szakirodalma szerint azért, mert olyan szerepkoncepciókat követett, amelyek nehezen voltak összeegyeztethetőek a Nyugattal való együttműködéssel. Mivel magyarázhatjuk a 2010 utáni, a korábbinál határozottabb magyar külpolitikai érdekérvényesítést? Noha ezzel még nem foglalkozott a szerepelmélet, de talán azzal, hogy a második és harmadik Orbán-kormány radikálisan más szerepfelfogást követ, mint elődei. Összességében tehát a szerepelmélet képes olyan változásokat is megmagyarázni, amelyeket a nemzetközi kapcsolatok hagyományos elméletei (realizmus, liberaliz-

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

mus) nem. Éppen ezért lenne gyümölcsöző, ha Magyarországon is meghonosodna a szerepelméleti keretekben történő gondolkozás.<sup>3</sup>

Jelen tanulmány e rövid bevezető után a szerepelmélet szakirodalmát tekinti át az 1970-es évektől napjainkig. Ennek a keretében ismertetjük és hivatkozunk a legismertebb szerzők műveire, mind az amerikai, mind az európai iskolából. A harmadik fejezetben a legfontosabb fogalmakat definiáljuk, úgymint „szerep”, „szerepfelfogás”, „szereperformansz” és „identitás.” A fogalmi áttekintés során Holsti és Breuning modelljeit segítségül véve leírjuk, hogy mik azok a külső és belső tényezők, amelyek a szerepfelfogást meghatározzák. A fejezet végén arra is rámutatunk, hogy hogyan lehet a szerepelmélet segítségével az országok szerepfelfogásban bekövetkező változásokat leírni. A negyedik fejezetben Németország példáján keresztül mutatjuk be a szerepelmélet meglátásainak alkalmazását. A német külpolitika azért különösen alkalmas erre, mert egy jól meghatározott szereppel, a civil hatalommal szokta azonosítani a szakirodalom. A záró fejezetben felvázoljuk a szerepelmélet alkalmazhatóságát a magyar külpolitikára, és felvetünk olyan kérdéseket, amelyek jobb megértéséhez a szerepelmélet hozzá tud járulni.

## SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szerepelméleti kutatások kezdete az 1970-es évekre tehető, amikor az első jelentősebb szerepelméleti megközelítésű tanulmányok megjelentek – többek között – Kalevi Holsti,<sup>4</sup> Stephen G. Walker,<sup>5</sup> Naomi B. Wish<sup>6</sup> és Maurice A. East tollából.<sup>7</sup> A korai, elsősorban amerikai szerzők strukturalista nézőpontból vizsgálták a szerepelméletet, vagyis arra fókuszáltak, hogy a nemzetközi rendszer struktúrája hogyan kényszeríti a döntéshozókat bizonyos szerepkoncepciók felvállalására. Más szóval, az agency-structure vitában a korai írások elsősorban az utóbbira fókuszáltak, az egyéni és csoportos aktorok rováására.<sup>8</sup> A structure-agency vita lényege, hogy a társadalomtudományokban, esetünkben a nemzetközi kapcsolatokban, a makrostruktúrák (*structure*), vagy az egyéni, esetleg csoportos szereplők-e (*agency*) a meghatározóak. Vajon egy ország külpolitikáját az olyan nehezen megváltoztatható struktúrák, mint a földrajzi méret és elhelyezkedés, a nyersanyagokkal

<sup>3</sup> A szerepelmélettel magyar nyelven tudtommal csak Marton Péter foglalkozott behatóbban: Marton Péter: A külpolitika elemzése. Budapest, Antal József Tudásközpont, 2013, 19–25.

<sup>4</sup> Kalevi Holsti: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 1970/14, 233–309.; Kalevi Holsti: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. In: S. G. Walker (Ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, Duke University Press, 1987.

<sup>5</sup> S. G. Walker: National Role Conceptions and Systematic Outcomes. In: L. Falkowski (Ed.): *Psychological Models in International Politics*. Boulder, Westview Press, 1979.

<sup>6</sup> N. B. Wish: Foreign Policy Makers and National Role Conceptions. *International Studies Quarterly*, 1980/24, 532–554.

<sup>7</sup> M. A. East: Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. *World Politics*, 1973/25, 556–576.

<sup>8</sup> Walter Carlsnaes: The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 1992/36/3, 245–270.; Walter Carlsnaes: On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualization. *Cooperation and Conflict*, 1993/28/1, 5–30.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

való ellátottság, vagy a nemzetgazdaság mérete határozza meg? Vagy ellenkezőleg: az aktorok (kormányok, egyes politikusok) határoznak a külpolitika milyenségéről? A konstruktivista iskola, amelyhez a szerepelmélet is közel áll, Anthony Giddens strukturálódási elméletére támaszkodva azt hangsúlyozza, hogy struktúra és aktor kölcsönösen meghatározza egymást. Eszerint a külpolitikai cselekvés csak úgy magyarázható, hogy a struktúra teszi lehetővé a szereplők cselekvését, ám a szereplők a struktúrát aktívan alakíthatják is. Ez annyit jelent, hogy egyfelől a struktúrák alkotják és formálják a szereplőket és azok érdekeit, másfelől azonban az aktorok cselekvéseiken keresztül újratermelik, vagy éppen megváltoztathatják a struktúrát. A két tényező tehát kölcsönhatásban van egymással: még a legtartósabbnak tűnő struktúra sem örök és megváltoztathatatlan, és a legaktívabb és legrátermettebb politikus külpolitikáját sem lesz sikeres, ha nincs tekintettel a strukturális tényezőkre.<sup>9</sup>

A struktúrákra való túlzott fókuszálás akkor jelentkezett problémaként, amikor a kis államok külpolitikáját vizsgálták a kutatók. East<sup>10</sup> és Laura Neack<sup>11</sup> például egyaránt az állam mérete és külpolitikája közötti kapcsolatot elemezte, és arra jutottak, hogy az ország mérete megelőlegezi a nemzetközi rendszerben betöltött szerepét. Ahogy azonban arra Breuning rámutatott, a túlzottan strukturalista kis állam megközelítés több okból is problematikus, hiszen egyrészt nehéz operacionalizálni a „kicsiséget”: pontosan melyik katonai, politikai, gazdasági vagy földrajzi mutatót kell választani, és hogyan kell súlyozni őket?<sup>12</sup> Másrészt egy globális értelemben kicsi állam regionálisan fontos szerepet játszhat – elég csak Katarra vagy Szingapúrra gondolnunk. Egy szó, mint száz: egy állam mérete vagy földrajzi elhelyezkedése kétségtelenül része a szerepfelfogásának, de nem határozza meg kizárólagos jelleggel.

A struktúrákra való túlzott koncentráció éppen a szerepelméleti megközelítés legfőbb előnyét, vagyis annak a képességét szorította háttérbe, hogy megmutassa, az aktorok hogyan képesek megváltoztatni, átalakítani a struktúrákat.<sup>13</sup> Éppen ezért a szerepelmélet kutatói (különösen az európaiak) a 80-as évektől kezdve elkezdtek az aktorokat a közép-pontba helyezni, pontosabban Giddens alapján a struktúrák és aktorok kölcsönhatását. Hanns W. Maull,<sup>14</sup> Walter Carlsnaes már idézett tanulmányai és Marijke Breuning<sup>15</sup> egy-

<sup>9</sup> Anthony Giddens: *The constitution of society*. Berkeley, University of California Press, 1984.; Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009, 84.

<sup>10</sup> M. A. East: *National Attributes and Foreign Policy*. In: M. A. East, S. A. Salmore and C. F. Hermann (Eds.): *Why Nations Act*. Beverly Hills, Sage, 1978.

<sup>11</sup> L. Neack: *Linking State Type with Foreign Policy Behavior*. In: L. Neack, J.A.K. Hey and P. J. Haney (Eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1995.

<sup>12</sup> Marijke Breuning: *Role theory research in international relations*. In: Sebastian Harnisch – Cornelia Frank – Hanns W. Maull (Eds.): *Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses*. New York, Routledge, 2011, 18.

<sup>13</sup> Uo.

<sup>14</sup> Hanns W. Maull: *Germany and Japan: The New Civilian Powers*. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.; Hanns W. Maull: *Deutschland als Zivilmacht*. In: Siegmund Schmidt – Gunther Hellmann – Reinhard Wolf (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden, VS, 2007, 62–73.

# HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

aránt a nemzeti döntéshozókat helyezték középpontba, ami azzal az előnnyel járt, hogy a szerepelméleti megközelítés hirtelen dinamikussá vált: arra is képes lett, hogy az egyes államok külpolitikájában bekövetkező változásokat megmagyarázza.<sup>16</sup>

Az elmúlt 15–20 évben a szerepelmélet művelői elsősorban a konstruktivisták köréből kerültek ki, ami nem meglepő, hiszen a szerepelmélet szorosan kötődik olyan koncepciókhoz, mint identitás és önkép, amelyek előkelő helyet foglalnak el a konstruktivisták kutatási napirendjén.<sup>17</sup> Mind a konstruktivisták, mind a szerepelméletet alkalmazók igyekeznek túllépni az államok anyagi jellemzőin, hogy megértsék a döntéshozók perspektíváit. A döntéshozók perspektívájának az alapja ugyanakkor egy interpretáció arról, hogy az adott ország állampolgárainak mi a kollektív önértelmezése, az önidentitása, milyen értékekben hisznek, és milyen normákat tartanak fontosnak, és ezekből fakadóan milyen szerepfelfogás betöltését várják politikusaitól. Mint látható, az elmúlt ötven évben teljes kört futott be a szerepelmélet alkalmazásának a története, hiszen a kezdeti, struktúra-középpontú felfogástól lassan, de biztosan az aktorok kerültek az előtérbe.

## ALAPVETŐ FOGALMAK

A szerepelmélet által alkalmazott koncepciók („szerep”, „identitás”, „norma”, „önértelmezés”) természetesen nehezen definiálhatók és operacionalizálhatók. A szakirodalom alapján most mégis kísérletet teszünk a legfontosabb fogalmak tisztázására. A szociológia és a pszichológia kimerítően foglalkozott a **szerep** meghatározásával. A szerep nem más, mint egy olyan szociális pozíció, amely a saját (ego) és mások (alter) elvárásaira támaszkodva kijelöli egy személyi célját, funkcióját a csoportban, társadalomban.<sup>18</sup> A „tanár”, „pap”, „orvos”, „vendég”, „járókelő”, „kistestvér” vagy „kérelmező” mind egy ilyen szerep, amelyben a saját és mások elvárásai jelölik ki és korlátozzák a viselkedésünk kereteit.

A központi fogalom, a szerepfelfogás két részből áll: Harnisch rövid definíciója szerint: „role conceptions refer to an actor’s perception of his or her position vis-à-vis others (the ego part of a role) and the perception of the role expectations of others (the alter part of a

<sup>15</sup> Marijke Breuning: Culture, History, Role: Belgian and Dutch Axioms and Foreign Assistance Policy. In V. Hudson (Ed.): Culture and Foreign Policy. Boulder, Lynne Rienner, 1997.

<sup>16</sup> Például: J. Gustavsson: How Should We Study Foreign Policy Change? *Cooperation and Conflict*, 1999/34, 73–95.

<sup>17</sup> Alexander Wendt nyomán az 1990-es években kialakuló konstruktivista iskola szerint a nemzetközi rendszer egy „társadalmilag megkonstruált” realitás, „vagyis a nemzetközi kapcsolatokat elsődlegesen nem önmagukban a (materális) struktúrák befolyásolják, hanem sokkal inkább a politika világával kapcsolatos értékeink és feltevéseink. Wendt hibásnak tartja azt a megközelítést, amely szerint a politikai szereplők preferenciáit és igényeit kizárólag a rendszer struktúrájából lehet levezetni, s amely ebből fakadóan figyelmen kívül hagyja az olyan „belső” tényezőket, mint a kultúra és az eszmék szerepe. A rendszert végül is a szereplők alakítják, az ő felfogásuknak, világképüknek tehát „konstitutív” szerepe van. Így válik kulcsjelentőségűvé a konstruktivizmusban az identitás, vagyis az, hogy egy politikai aktor miként határozza meg önmagát.” Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. Budapest, HVG-ORAC, 9–10.

<sup>18</sup> Sebastian Harnisch: Role theory. In: Harnisch – Frank – Maull: i. m. 8.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

role) as signaled through language and action.”<sup>19</sup> Harnisch egyszerűsített definíciójából kiemeljük annak a fontosságát, hogy az alter-elvárások a nyelven, mint médiumon keresztül artikulálódnak. A nyelvnek ugyanis központi szerepe van a szerepelméletben: a külpolitikai szerepről szóló kinyilatkoztatások, öndefiníciók, diskurzusok és viták a nyelven keresztül jelennek meg. Elsősorban a politikusi beszédek azok, amelyekből a szakirodalom le tudja vezetni azt, hogy az adott állam éppen mely szerepfelfogás(oka)t tart magára nézve irányadónak. A külpolitika materiális, anyagi alapjai (GDP, haderő, lakosság stb.) természetesen nem elhanyagolhatóak, de a szerepfelfogás semmiképpen sem pusztán a kapacitások szolgálai leképezése: szerény erőforrásokkal rendelkező államnak is lehet aktív és ambíciózus szerepfelfogása, ha az ország vezetői ezt így akarják, és ezt kommunikálják.

A szerepfelfogás bővebb definícióját Holsti adja klasszikus tanulmányában. Eszerint a szerepfelfogás „the policymakers’ own definitions of the general kind of decisions, commitments, rules and actions suitable to their state, and of the functions, if any, their state should perform on a continuing basis in the international system or in subordinate regional systems. It is their “image” of the appropriate orientations or functions of their state toward, or in, the external environment.”<sup>20</sup> A definíció alapján érdemes kiemelni, hogy Holsti a döntéshozókat jelöli meg, mint akik az adott ország szerepfelfogást kialakítják és meghatározzák, hogy milyen típusú döntések, szabályok és akciók alkalmasak, testhezállók egy ország számára, valamint hogy ezekből fakadóan milyen funkciót kell az adott államnak betöltenie a nemzetközi vagy regionális rendszerben.

Holsti szerint a szerepfelfogás ego-része a következő tényezőkből eredeztethető: földrajzi elhelyezkedés, erőforrásokkal való ellátottság, társadalmi-gazdasági szükségletek, nemzeti értékek, ideológia, hagyományos szerepek, közvélemény, politikai személyiségek és az ő szükségleteik.<sup>21</sup> Az alter-elvárások a következőkből fakadnak: a nemzetközi rendszer struktúrája, a rendszer értékei, általános nemzetközi jogi alapelvek, szerződéses kötelezettségek, informális egyetértések és a „világ közvéleménye”. Ezek összessége adja tehát a szerepfelfogást, ami azonban nem feltétlenül egyezik azzal, ahogy az adott állam valóban fellép a nemzetközi rendszerben. Felfogás és végrehajtás között lehetnek különbségek, eltérések. Ahogy arra Breuning felhívja a figyelmet, Holsti definíciója azért hasznos, mert elhatárolja a szerepfelfogást a szerep-performansztól, vagyis a valóságos külpolitikai viselkedéstől. A szerepfelfogás tehát azt jelöli ki, hogy milyen eszmék mentén folytatja egy állam a külpolitikáját (preskriptív), míg a szerep-performansz fogalma pusztán leíró.<sup>22</sup> Ideális esetben a kettő összhangban van, de sokszor előfordul, hogy nem ez a helyzet.

Módszertanilag Holsti összesen 972 nyilvános külpolitikai beszédet vizsgált meg, amelyeket 1965–1967 között mondtak magas rangú politikusok (elnökök, miniszterelnökök,

<sup>19</sup> Uo.

<sup>20</sup> Holsti: National Role Conceptions i. m. 245–246.

<sup>21</sup> Uo.

<sup>22</sup> Breuning: Role theory research in international relations. i. m. 23.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

külgyminiszterek).<sup>23</sup> A beszédek tartalmát kódolva Holsti 17 különböző szerepfelfogást azonosított a megnyilatkozások alapján, mint például „a forradalom bástyája”, „független”, „a hit védelmezője”, „közvetítő”, „híd” vagy „megbízható szövetséges.” Holsti szerint szakítani kell azzal a hagyományos felfogással, hogy egy államnak egy szerepe van. Az Egyesült Államokhoz nyolc, a Szovjetunióhoz hét, Magyarországhoz hat különböző szerepet lehetett hozzárendelni, és ez korrelált azzal, hogy mennyire volt aktív a nemzetközi rendszerben az adott ország: minél több különböző szerepet vállalt magára, annál aktívabbak voltak a valóságban is.<sup>24</sup> Voltak kifejezetten népszerű szerepek: a „független” szerepet például 54 különböző ország vindikálta magának, a „közvetítőt” huszonkettő.<sup>25</sup>

Holsti szerint a szerepelmélet legfontosabb hozadéka, hogy a szerepfelfogások, mivel nehezen változtathatóak, jó előrejelzői lehetnek az adott ország külpolitikai akcióinak. Holsti meglátása, hogy éppen ezért a külpolitika-elemzésnek nem annyira az egyes döntéseket kellene elemeznie, hanem a szerepek változását: „The notion of national role conception may help here. Because it suggests orientations, continuing commitments, actions, and functions, it has a level of generality covering many decisions. If we assume that most decisions will be reasonably consistent with role conceptions, then the task of foreign policy analysis should be to explain the origins, presence, and sources of change of national role conceptions rather than single decisions.”<sup>26</sup>

1970-es cikkében Holsti nem foglalkozik az identitással, de az azóta eltelt évtizedekben a kutatás újabb és újabb rétegét hozta a felszínre ennek a nehezen körbeírható koncepciónak, ami kulcsfontosságú a szerepelméletben. A szerepelmélettel foglalkozó szakirodalom Hudson és Hopf nyomán olyan szociál-kognitív struktúrának írja le az identitást, amelynek minden döntéshozó ugyanúgy a része, mint bármely más „átlagos” állampolgár.<sup>27</sup> A vezetők tehát az őket kitermelő társadalmakból gyökereznek, és vezetői rátermetőségük nem csak az adott társadalom kultúrájának és identitásának a megértésén múlik, hanem azon is, hogy ezeket milyen mértékben tudják szerepkonceptióvá „lefordítani”, és még inkább, hogy ez a fordítás mennyire lesz sikeres és elismert az adott társadalomban. A sikeres vezető részben éppen azért lesz sikeres, mert egy olyan külpolitikai szerepfelfogást tud felrajzolni, amely összhangban áll a nemzet kultúra-felfogásával.<sup>28</sup> Az a politikus, aki tehát „érti” nemzete identitását, meggyőző szerepfelfogást is fog majd tudni felrajzolni. A szerepfelfogásnak ugyanakkor nemcsak „befelé”, vagyis otthon, kell hitelesnek lennie, hanem kifelé, más országokkal szemben is.

<sup>23</sup> Holsti: National Role Conceptions i. m. 256–260.

<sup>24</sup> Uo. 288.

<sup>25</sup> Uo. 290.

<sup>26</sup> Uo. 306.

<sup>27</sup> Ted Hopf: Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, Cornell University Press, 2002. 1.

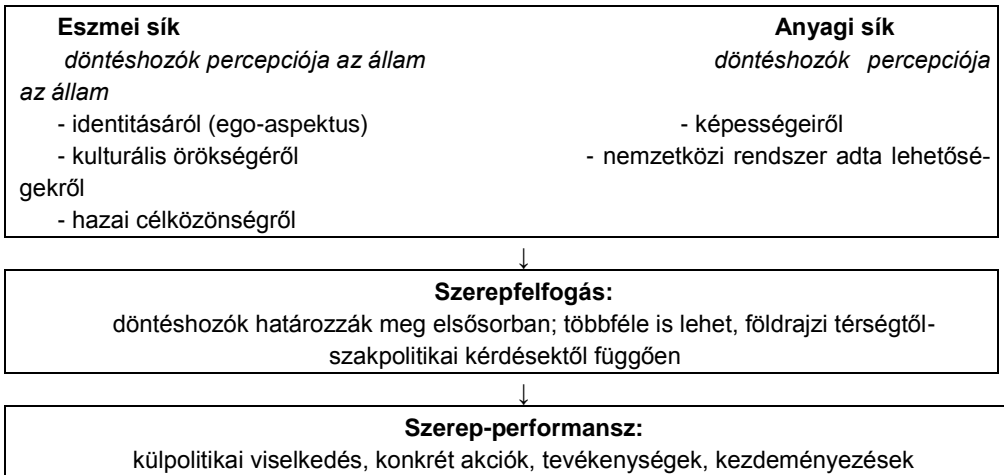
<sup>28</sup> V. Hudson: Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates. *Political Psychology*, 1999/20, 769.



# HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Az identitást, mint fontos változót is beemelve a kutatásba, miből épül fel az újabb szakirodalom szerint egy ország külpolitikai szerepfelfogása? Breuning összegzése szerint mind struktúra- („anyagi sík”), mind aktor- (eszmei”) tényezőkből. Eszmei téren a döntéshozók percepciója a döntő arról, hogy miből áll az adott állam identitása, kulturális öröksége, és hogy ennek alapján mit vár el a hazai célközönség. Anyagi téren a döntéshozók percepciója a döntő arról, hogy milyenek az adott állam képességei, és milyenek éppen a lehetőségek a nemzetközi rendszerben a politikai cselekvésre. Ezekből a tényezőkből épül fel egy állam szerepfelfogása, amelyből azonban egyszerre több is lehet. Egyes földrajzi térségekkel szemben ugyanis lehet Magyarországnak egy bizonyos szerepfelfogása, amely más régiókkal szemben már nem áll fent. Ugyanígy: bizonyos szakpolitikai területeken lehet egy országnak egy fajta szerepfelfogása, míg más területeken teljesen másfajta. A szerepfelfogásból pedig a külpolitikai akciók, vagyis a már említett szerep-performansz következik.



Az 1990-es években a külpolitika-kutatásban előtérbe került a nemzetközi politika dinamikus aspektusainak a vizsgálata. Az 1989–1991-es fundamentális változások ugyanis arra ébresztették rá a kutatókat, hogy a nemzetközi rendszer változékonyabb, dinamikusabb, mint az oly sokáig statikus jegyeket magán viselő hidegháború éveiben volt.<sup>29</sup> Grossman arra mutat rá az 1991 utáni orosz szerepfelfogásokat ismertető cikkében, hogy a szerepelmélet alkalmas lehet annak az előrejelzésére, hogy változni fog egy ország külpolitikája: orosz politikusok beszédét elemezve valóban arra jutott, hogy a nyugattal egyre konfrontatívabb orosz szerepfelfogással párhuzamosan nőtt az Oroszország–Egyesült

<sup>29</sup> Gustavsson: i. m. 73.



# HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Államok viszonylatban a vitás kérdések száma.<sup>30</sup> Gustavsson a svéd semlegesség változását elemző, sok tanulságot eredményező tanulmányában arra mutat rá, hogy államok akkor szoktak jelentős mértékben változtatni külpolitikájukon, ha három tényező együttállása figyelhető meg: (1) ha alapvető változások vannak a nemzetközi rendszer mélystruktúrájában; (2) ha stratégiai képességekkel rendelkező politikai vezetés van hatalmon; és (3) ha mélyreható válság üti fel a fejét.<sup>31</sup> A második tényező ezek közül újra csak abba az irányba mutat, hogy a döntéshozóknak nagy lehetősége van a szerepfelfogás újradefiniálására – természetesen csak akkor, ha az illeszkedik a hazai értékekhez és identitáshoz.<sup>32</sup>

Az uralkodó szerepfelfogás kiválasztásának a folyamatáról három elképzelés létezik Breuning szerint. Az egyik szerint a döntéshozók szocializálódnak egyik vagy másik szerepfelfogásba: elfogadják a rájuk hagyományozott felfogást, és nincsen helye az újrainterpretációnak. A második eshetőség, hogy a döntéshozók bizonyos érdekcsoportok reprezentánsai, és egy egységes és történelmi szerepfelfogás helyett az adott ország külpolitikáját annak az érdekcsoportnak (pl. pártnak vagy társadalmi osztálynak) a felfogása határozza meg, amelyik éppen hatalmon van. A szerepfelfogás tehát dinamikusan változhat, amint mások kerülnek hatalomra. A harmadik lehetőség, hogy maguk a döntéshozók alakítják ki országuk külpolitikai szerepfelfogását. Ebben az esetben a szerepfelfogások szintén változnak, ahogy a miniszterelnökök cserélődnek.<sup>33</sup>

Breuning arra is felfigyelt, hogy további eshetőségek vannak egy szerepfelfogás kialakulására. Kis államok például olykor tudatosan törekednek arra, hogy specializált szerepet játszanak, mint a skandináv államok, amelyek „normavállalkozókként” egy-egy területen (fejlesztéspolitika, konfliktus-közvetítés, emberi jogok) éllovas szerepet töltenek, kis méretük ellenére. Ez a szerepfelfogás azért is lehet sikeres és konstans Norvégia vagy Svédország esetében, mert természetesen találkozik az ottani társadalmak alapvető és stabil elvárásával.<sup>34</sup> Egy másik eshetőség az 1945 utáni Japán és Németország szerepfelfogásának példája: ezeket külső szereplők, a szövetségesek írták elő Tokió és Bonn számára, de a két politikai elit és a két társadalom hamar átvette és magáévá tette. Tanulmányunk következő részében éppen ezt, az 1945 utáni német szerepfelfogást ismertetjük.

## NÉMETORSZÁG, A CIVIL HATALOM

Hanns W. Maull az 1990-es évek elején vetette fel, hogy Németország szerepfelfogása a civilhatalmiság.<sup>35</sup> A civil hatalom-felfogás röviden összefoglalva olyan sajátosságokat egyesít magában, mint a „nemzetközi célok érdekében a másokkal való együttműködés szükségességének elfogadása, a nem katonai, elsődlegesen gazdasági, 'soft' hatalomra

<sup>30</sup> M. Grossman: Role Theory and Foreign Policy Change. *International Politics*, 2005/42, 348.

<sup>31</sup> Gustavsson: i. m. 73.

<sup>32</sup> Breuning: Role theory research in international relations. i. m. 30.

<sup>33</sup> Uo. 24–25.

<sup>34</sup> Uo. 33.

<sup>35</sup> Maull: Germany and Japan: i. m. 91–106.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

való koncentráció a nemzeti célok elérése érdekében, a katonai erőnek csupán reziduális erőként történő felhasználása” és a szupranacionális struktúrák fejlesztésére való készség.<sup>36</sup> Kelet-Közép-Európa viszonylatában a civil hatalom szerepfelfogás legfontosabb hozadéka Kiss J. László szerint az, hogy míg más nagyhatalmak valamennyi opciót az „asztalon tartva”, készek a nyomásgyakorlásnak meggyőző hitelességet kölcsönözni, addig Németország erre még nem készült fel. Ez a német magatartás azt jelenti, hogy Berlin olykor „megnagyobbodott Svájként”, a „kicsik” képviselőjeként lép fel, nem pedig nagyhatalomként.<sup>37</sup>

A civil hatalom, mint gondolat, a neves szociológus, Norbert Elias munkásságára megy vissza, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy a középkortól kezdve egy lassú folyamat keretében a konfliktusok erőszakos megoldását visszaszorította az állami erőszak monopóliumának a kialakulása, az erőszak tiltásának egyre elfogadottabb normája és a konfliktusok alternatív, békés megoldásainak a megjelenése és intézményesülése. A kiszámíthatóság és erőszakmentesség lehetővé tette a munkamegosztást és az ezzel járó gazdasági fejlődést.<sup>38</sup> Elias gondolatait az államon belüli rendszerről ki lehet terjeszteni a nemzetközi politikára is, hiszen államok között is tanúi lehetünk egy egyre békésebb, „civilizáltabb” interakciónak.<sup>39</sup> Dieter Senghaas normatív megközelítésű modellje nagyban épít Elias munkásságára. Senghaas szerint a nemzetközi rendszerben akkor várható tartós, pozitív béke, ha végbemegy egy civilizatórikus folyamat, amelynek során az alábbi hat feltételnek kell teljesülnie:

- az erőszak alkalmazása nem lehet magán kezekben;
- állami erőszak-monopólium és jogállamiság kialakulása;
- interdependencia kialakulása, igények késleltetésének a képessége;
- demokratikus részvétel formáinak a kialakulása;
- szociális igazságosság;
- konstruktív politikai vitakultúra.<sup>40</sup>

A civil hatalom-szerepfelfogás tehát egy olyan külpolitikai orientációt jelöl Maull szerint, amely a nemzetközi politika civilizálására irányul, annak érdekében, hogy a Senghaas-i tartós béke bekövetkezzen. (Ezzel egy gyakori félreértést is el lehet oszlatni: a „civil” kivitelezése itt semmiképpen sem azt jelenti, hogy „nem-katonai”: mint látni fogjuk, Németország civil hatalomként is teljes mértékben kész fegyveres erőt alkalmazni. A „civil” jelző azt az igényt jelöli, hogy Németország igyekszik „jobbá”, kiszámíthatóbbá tenni a nemzetközi rendszert.)

<sup>36</sup> Kiss J. László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (Szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005, 138–139.

<sup>37</sup> Kiss J. László: A „tartózkodás kultúrája” és a szíriai válság során tanúsított német magatartás. *MKI Tanulmányok*, 2013/29, 3–4.

<sup>38</sup> Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1976.

<sup>39</sup> Maull: *Deutschland als Zivilmacht*. i. m. 62–63.

<sup>40</sup> Dieter Senghaas (Hrsg.): *Frieden machen*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1997, 20.

# HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

## A CIVIL HATALOM NÉMET SZEREPFELFOGÁSÁNAK TÖRTÉNETE 1990 ELŐTT ÉS UTÁN

1945 után (Nyugat-)Németországban nem organikus módon fejlődött ki a civil hatalom-szerepfelfogás, hanem egy radikális fordulat után. A kelet-nyugat szembenállás és Németország megosztottsága ugyanúgy hozzájárult ehhez, mint a nyugati megszállók elvárásai és a háború utáni német politikai elit elkötelezettsége, hogy szakít a náci múlttal, és új utakon fog járni.<sup>41</sup> Az 1949-ben létrejött Nyugat-Németország első célja az volt, megszűnjön a megszállás és az ország visszanyerje nemzetközi szuverenitását. Ehhez arra volt szükség, hogy az ország vezetése elnyerje a nyugatiak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, bizalmát. Ennek zálogát pedig Konrad Adenauer kancellár (1949–1963) abban látta, ha Németország gyorsan és egyértelműen elkötelezi magát a Nyugat mellett. Ennek értelmében Bonn alapító tagja volt az ESZAK-nak (1951), az Európai Uniónak (1957) és hamar csatlakozott a NATO-hoz is (1955). Németország emellett lemondott az atomfegyverekről is (1955/1969). A 70-es évekre a civil hatalom-felfogás elemei már kialakultak és megkérdőjelezhetetlenek voltak – még ha a szakirodalom akkor még nem ismerte ezt a kifejezést.

Mauil szerint 1989 előtt a szerepfelfogás legfontosabb elemei a következők voltak:

- a náciizmus minden formájának következetes elutasítása és a múlttal való őszinte szembenézés;
- az NSZK megkérdőjelezhetetlen nyugati kötődése;
- a nacionalizmus meghaladása integráción és a szuverenitásról való lemondáson keresztül;
- a német külpolitikának megbízhatóság és kiszámíthatóság mutatóására kell törekednie;
- szkeptikus hozzáállás a politikai katonai eszközeihez és az erőszak alkalmazásához;
- gazdasági jólétre és társadalmi igazságosságra való törekvés a bel- és külpolitikában egyaránt, expanzió és nagyhatalmi ábrándok helyett;
- a német kérdés nyitva tartása az újraegyesülésig.

Mindezek az elemek Nyugat-Németország formális politikai struktúrájában is tükröződtek, így például az alkotmányban, amely tiltotta a támadó háborút, lehetővé, sőt, kívánatosá tette az euroatlanti integrációt és a nemzetközi jog primátusának elismerését. Az informális német politikai normák, mint a konszenzusra törekvés, a multilaterális megoldások keresése és a „tartózkodás kultúrája” szintén megkönnyítették a szerepfelfogáshoz igazodó szerep-performanzs következetes végrehajtását.

Németország az egyesülés után nagy vonalakban hű maradt a civil hatalom-szerepfelfogásához. „Az egyesülés után Helmut Kohl kancellár nem győzte hangsúlyozni,

<sup>41</sup> Mauil: Deutschland als Zivilmacht. i. m. 75.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy az új Németország külpolitikáját továbbra is 'az állandóság és a kiszámíthatóság' fogja jellemezni. A kontinuitás hangsúlyozásával a német vezetés azokat az aggodalmakat igyekezett eloszlatni, amelyek egy új, agresszív, nacionalista és az érdekeit határozottan érvényesítő Németországot vizionáltak.<sup>42</sup> A megnövekedett és megerősödött Németországnak ugyanakkor alkalmazkodnia kellett azokhoz a belső és külső elvárásokhoz, amelyek nagyobb szerepvállalást vártak az újraegyesített országtól. Ennek a jegyében Németország fegyveres erővel is komoly szerepet vállalt Bosznia-Hercegovinában, Koszovóban és Afganisztánban, ami korábban elképzelhetetlen lett volna, hiszen 1990-ig még ENSZ-műveletekben sem vett részt német katona. Mégis: az újraegyesülés után is megmaradt az a széleskörű konszenzus, hogy Németország civil hatalom maradt az 1990 utáni változások ellenére. Ezen az sem változtatott, hogy Németország 1999-ben ENSZ BT-felhatalmazás nélkül vett részt Szerbia bombázásában, és hogy 2001 után Németország harcolt Afganisztánban a tálibok elleni műveletekben – állapították meg egy tanulmánykötetben a német külpolitika avatott szakértői a 2000-es évek közepén.<sup>43</sup>

Mi magyarázza a német szerepfelfogásnak ezt a figyelemreméltó kontinuitását? Az egyik tényező minden bizonnyal az idő, vagyis az, hogy ennek a szerepfelfogásnak az újraegyesülés idejében 40, ma 70 évre visszamenő történelmi hagyománya van. Feltételezhető, bár a szakirodalomban még nem igazolt, hogy minél régibb egy szerepfelfogás, annál tartósabb lesz, és annál nehezebb lesz rajta aktoroknak változtatni. Az a tény is fontos szerepet játszhatott, hogy a gazdaságilag-kereskedelmileg páratlanul integrált és interdependens Németország anyagi érdekeinek is megfelelt ez a fajta szerepfelfogás. A német alkotmány normatív elvárásai is lényegesek, hiszen belőlük jórészt levezethetőek azok az elvárások, amelyeknek a civil hatalom-felfogás kitűnően megfelel.<sup>44</sup> Mi most mégis egy másik szempontot tartunk kiemelésre érdemesnek, ez pedig a társadalom elvárása a döntéshozói felé.

A kérdéssel foglalkozó számos felmérés közül mi csupán néhányat szeretnénk idézni: a Körber Alapítvány 2014-es felmérése szerint a megkérdezettek 60 százaléka továbbra is azt szeretné, ha Németország a külpolitikájában visszafogná magát és csupán 37 százalék várt nagyobb nemzetközi szerepvállalást országától. Egy évvel korábban, 2013-ban a megkérdezettek 54 százaléka szívesen látott volna egy ENSZ-es katonai műveletet Szíriában, de 62 százalékuk ellenezte, hogy ebben német katonák is részt vegyenek.<sup>45</sup> Ugyan 2017-re már a megkérdezettek 43 százaléka támogató volt egy nagyobb német külpolitikai aktivitást, de a többség (52 százalék) továbbra is a tartózkodást részesítette előny-

<sup>42</sup> Hettyey András: A vonakodó szövetségés? Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében, *Külügyi Szemle*, 2014/1, 71.

<sup>43</sup> Hanns W. Maull: Conclusions: Uncertain Power: German Foreign Policy into the Twenty-First Century. In: Hanns W. Maull (Ed.): Germany's uncertain power: foreign policy of the Berlin republic. Basingstoke, Palgrave, 2006, 273.

<sup>44</sup> Maull: Deutschland als Zivilmacht. i. m. 81.

<sup>45</sup> *Deutschlandtrend*, Syrien-Einsatz ja, aber ohne Deutschland, 2013. augusztus 29.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

ben.<sup>46</sup> Azt is érdemes megvizsgálni, hogy a megkérdezettek szerint mely témákban kellene Németországnak nagyobb aktivitást mutatnia: a legtöbb támogatást, 71 százalékkal egy kontraindikátor, a globális terrorizmus elleni hazai és nemzetközi harc kapta – kontraindikátor annyiban, hogy ez nem igazán vezethető le a civil hatalom-szerepfelfogásból. A második helyen, 67 százalékkal már egy „tipikus német külpolitikai téma”, a környezetvédelem és klímaváltozás elleni harc jelenik meg, harmadik helyen pedig egy hasonlóan civil hatalmi kérdés, az emberi jogok védelme áll.<sup>47</sup>

Ami a katonai kiadások kérdést illeti, azoknak a növelését a mostani kedvező költségvetési környezetben is csupán a megkérdezettek 32 százaléka támogatta. 51 százalék meg volt elégedve a mostani, meglehetősen alacsony ráfordítással, 11 százalék még ezen is csökkentett volna. Az Európa-politika terén a németek mindössze 31 százaléka érzi úgy, hogy kormányának dominánsabban és határozottabb érdekérvényesítéssel kellene fellépnie. 51 százalék meg volt elégedve a jelenlegi német külpolitikával, 15 százalék szerint pedig még a mostani német fellépés is túl határozott. Ezekből a kiragadott felmérésekből is látszik, hogy – mint Timothy Garton Ash fogalmazott – „there has been no historical caesura since 3 October 1990 large enough to justify talking about a ‘new’ Germany”.<sup>48</sup>

## ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

A szerepelmélet egy praktikus, közérthető megközelítés a külpolitika elemzéséhez. Haszna elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a napi események és rutin-döntések szintjéről felemelkedve a külpolitika hosszú távú paramétereit tudja leírni. „Mérőszalagnak” is jól alkalmazható, hiszen a szerepfelfogás egyszerre normatív és deskriptív: Németország civil hatalom akar lenni, így a konkrét szerep-performanszot össze lehet hasonlítani a civil hatalom ideáltípusával és fel lehet mutatni a retorika és a valóság közötti eltéréseket. A módszertanon természetesen mindig javítani lehet: mint láttuk, számos tényező befolyásolja egy szerepfelfogás kialakulását. Ezeknek a mérése és súlyozása komoly kihívás. A legtöbb szerepelmélettel foglalkozó tanulmány elsődleges forrásbázisa a döntéshozók beszédeinek a vizsgálata, ami könnyen elérhető, de a valóságnak csak egy szeletét bontja ki. A kutatás további feladata tehát a módszertan további finomítása.

Ha Németországra sokan és eredményesen alkalmazták a szerepelméletet, ugyanez egyáltalán nem mondható el a magyar külpolitikáról. Pedig nagyon is lenne létjogosultsága az 1990 utáni magyar kormányokat egyenként megvizsgálni, hogy milyen szerepfelfogásokat alakítottak ki és ezek mennyire voltak stabilak. „Nyugatos?” „Szabálykövető?” „Mintaország?” „Megbízható szövetséges?” És 2010 után: „Éllovas?” „A hit védelmezője?” Magyarázhatja-e a 2010 utáni határozottabb magyar külpolitikát az, hogy a második és harmadik

<sup>46</sup> *Zeit*, Mehr Verantwortung für die Welt? Nix da!, 2017. december 5.

<sup>47</sup> Körber Stiftung: The Berlin Pulse 2017: The German Foreign Policy in Perspective, [https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user\\_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf](https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf)

<sup>48</sup> Uo.

Orbán-kormány egyszerűen radikálisan más szerepfelfogást követ, mint elődei? Módszer-tanilag a magyar esetben is a miniszterelnökök, külügyminiszterek beszédeinek az elem-zése lenne az elsődleges fontosságú, de a lakossági felmérések is fontos inputot jelenthet-nek, akárcsak a külföld elvárása. Vajon a kutatás végére kirajzolódik-e egy (vagy több) konstans szerepfelfogás? A megválaszolandó kérdések száma igen nagy, ezért a szerep-elméleti kutatásoknak kétségtelenül komoly perspektíva nyílik.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Breuning, Marijke: Culture, History, Role: Belgian and Dutch Axioms and Foreign Assistance Policy. In: Hudson, V. (Ed.): Culture and Foreign Policy. Boulder, Lynne Rienner, 1997.
2. Breuning, Marijke: Role theory research in international relations. In: Harnisch, Sebastian – Frank, Cornelia – Maull, Hanns W. (Eds.): Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses. New York, Routledge, 2011.
3. Carlsnaes, Walter: On Analysing the Dynamics of Foreign Policy Change: A Critique and Reconceptualization. *Cooperation and Conflict*, 1993/28/, 5–30.
4. Carlsnaes, Walter: The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, 1992/36/3, 245–270.
5. East, M. A.: National Attributes and Foreign Policy. In: East, M. A., Salmore, S. A. and Hermann, C. F. (Eds.): Why Nations Act. Beverly Hills, Sage, 1978.
6. East, M. A.: Size and Foreign Policy Behavior: A Test of Two Models. *World Politics*, 1973/25, 556–576.
7. Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. Budapest, HVG-ORAC, é. n.
8. Elias, Norbert: Über den Prozess der Zivilisation. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1976.
9. Giddens, Anthony: The constitution of society. Berkeley, University of California Press, 1984.
10. Grossman, M.: Role Theory and Foreign Policy Change. *International Politics*, 2005/42.
11. Gustavsson, J.: How Should We Study Foreign Policy Change? *Cooperation and Conflict*, 1999/34, 73–95.
12. Harnisch, Sebastian: Role theory. In: Harnisch, Sebastian – Frank, Cornelia – Maull, Hanns W. (Eds.): Role Theory in International Relations. Contemporary Approaches and Analyses. New York, Routledge, 2011.
13. Hettyey András: A vonakodó szövetséges? Németország külföldi katonai bevetései a viták és a számok tükrében, *Külügyi Szemle*, 2014/1.
14. Holsti, Kalevi: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 1970/14, 233–309.

## HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

15. Holsti, Kalevi: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. In: Walker, S. G. (Ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham, Duke University Press, 1987.
16. Hopf, Ted: *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies*, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, Cornell University Press, 2002.
17. Hudson, V.: Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates. *Political Psychology*, 1999/20.
18. Kiss J. László: A „tartózkodás kultúrája” és a szíriai válság során tanúsított német magatartás. *MKI Tanulmányok*, 2013/29,
19. Kiss J. László: Folytonosság a változásban – külpolitikai stratégia és nemzeti identitás a német fejlődésben. In: Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2005.
20. Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris, 2009.
21. Körber Stiftung: *The Berlin Pulse 2017: The German Foreign Policy in Perspective*, [https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user\\_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf](https://www.koerber-stiftung.de/fileadmin/user_upload/koerber-stiftung/redaktion/berliner-forum-aussenpolitik/pdf/2017/The-Berlin-Pulse.pdf)
22. Marton Péter: *A külpolitika elemzése*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013,
23. Maull, Hanns W.: *Conclusions: Uncertain Power: German Foreign Policy into the Twenty-First Century*. In: Uő (Ed.): *Germany's uncertain power: foreign policy of the Berlin republic*. Basingstoke, Palgrave, 2006,
24. Maull, Hanns W.: *Deutschland als Zivilmacht*. In: Schmidt, Siegmund – Hellmann, Gunther – Wolf, Reinhard (Hrsg.): *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*. Wiesbaden, VS, 2007, 62–73.
25. Maull, Hanns W.: *Germany and Japan: The New Civilian Powers*. *Foreign Affairs*, 1990/9, 91–106.
26. Mehr Verantwortung für die Welt? Nix da! *Zeit*, 2017. december 5.
27. Neack, L.: Linking State Type with Foreign Policy Behavior. In: Neack, L., Hey, J. A. K. and Haney, P. J. (Eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1995.
28. Senghaas, Dieter (Hrsg.): *Frieden machen*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1997.
29. *Syrien-Einsatz ja, aber ohne Deutschland*. *Deutschlandtrend*, 2013. augusztus 29.
30. Walker, S. G.: National Role Conceptions and Systematic Outcomes. In: Falkowski, L. (Ed.): *Psychological Models in International Politics*. Boulder, Westview Press, 1979.
31. Wish, N. B.: Foreign Policy Makers and National Role Conceptions. *International Studies Quarterly*, 1980/24, 532–554.